

ПОВНОВАЖЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ, ЛИТВИ, БЕЛЬГІЇ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Юрченко М. М.

Мазуренко А. С.

Визначення конституційно-правового статусу Верховного Суду України, його повноважень як найвищого судового органу у вітчизняній системі судів загальної юрисдикції є одним з актуальних питань судової реформи, що набуло особливої гостроти у 2010 році після прийняття Закону України “Про судоустрій і статус суддів”.

За часів незалежності України питання місця, ролі й повноважень Верховного Суду України в судовій системі України досліджувалися в працях В. Бойка, М. Козюбри, З. Ромовської, В. Сіренка та інших науковців. Водночас зазначені питання продовжують залишатися дискусійними й належним чином не врегульованими.

За Законом України “Про судоустрій” 2002 року та до прийняття Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, Верховний Суд України здійснював наступні повноваження:

1) переглядав справи у зв’язку з винятковими обставинами у порядку, встановленому процесуальним законом; переглядав справи в касаційному порядку у випадках, встановлених законом; у випадках, передбачених законом, розглядав інші справи, пов’язані з виключними обставинами;

2) вивчав і узагальнював судову практику;

3) аналізував судову статистику;

4) давав керівні роз’яснення Пленуму Верховного Суду України судам з питань застосування законодавства, що виникають при розгляді судових справ;

5) здійснював контроль за виконанням судами України керівних роз’яснень Пленуму Верховного Суду;

6) вирішував у межах своїх повноважень питання, що впливають з міжнародних договорів України, та здійснював інші повноваження.

Закон України “Про судоустрій і статус суддів” від 7 липня 2010 року кардинально змінив правовий статус Верховного Суду України. Передусім він перестав бути касаційним судом країни, натомість був наділений квазісудовими функціями.

Зокрема, згідно зі ст. 38 вказаного Закону на Верховний Суд покладається:

1) перегляд справ з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї й тієї ж норми матеріального права в подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;

2) перегляд справ у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов’язань при вирішенні справи судом;

3) надання висновку про наявність або відсутність у діяннях, в яких обвинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину; вносить за зверненням Верховної Ради України письмове подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров’я;

4) звернення до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України [8, 49].

Порівнюючи повноваження Верховного Суду України

© М.М. Юрченко, А.С. Мазуренко, 2013

до та після реформи 2010 року, можна дійти висновку, що вони були значно обмежені.

Передусім, Верховний Суд України тепер не є судом касаційної інстанції й не може переглядати в касаційному порядку рішення нижчих судів. Він також був позбавлений повноважень давати судам роз’яснення з питань застосування законодавства на основі узагальнення судової практики та аналізу судової статистики, і за потреби - визнавати не чинними роз’яснення пленумів вищих спеціалізованих судів з питань застосування законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції. Із його компетенції вилучено ведення й аналіз судової статистики, вивчення й узагальнення судової практики, знайомство в судах з практикою застосування законодавства [4, 73]. Наразі ці повноваження повністю передані вищим спеціалізованим судам, які виступають як касаційна інстанція відповідної судової юрисдикції.

Зазначені зміни в правовому статусі Верховного Суду України не виникли зненацька, а є результатом курсу нашої держави на євроінтеграцію.

Щоб дослідити, наскільки відповідає новий правовий статус і повноваження Верховного Суду України європейським стандартам, звернемося до відповідної практики зарубіжних країн.

Говорячи про роль Верховного Суду Литви, насамперед хотілося б зазначити, що він невід’ємний від касаційної функції. Насправді, поняття “Верховний Суд” і “Касаційний суд” у Литві ототожнюють, оскільки в Законі Литовської Республіки “Про суди” йдеться про те, що Верховний Суд є єдиним судом касаційної інстанції, що здійснює перегляд рішень судів загальної юрисдикції, що набули чинності. Верховний Суд розглядає справи лише в аспекті застосування права, тобто спираючись на встановлені судами нижчих інстанцій фактичні обставини. Завдання Верховного Суду як фактичної інстанції полягає в тому, щоб за допомогою прецедентів, сформованих у касаційних ухвалах, забезпечити в державі єдину практику судів загальної юрисдикції у сфері тлумачення й застосування законів чи інших правових актів [3, 106].

Це лише невелика частина того, чим насправді в литовській правовій системі займається Верховний Суд, оскільки рамки його діяльності набагато ширші. По-перше, рідко законопроект, що має важливе значення, ухвалюється в сеймі, не дочекавшись думки Верховного Суду щодо нього. Є загальноновизнаним, що в установах Суду працюють експерти у своїх галузях права, тому вони часто запрошуються до участі в розробці концепції правового регулювання або правових актів. По-друге, багато хто з суддів Верховного Суду обіймає посади в органах суддівського самоврядування, тобто вони беруть активну участь у вирішенні питань, важливих для всієї судової системи. По-третє, Верховний Суд виявляє активність у проблемі правової освіти суспільства. Чимала частина суддів часто запрошуються як експерти по спірних питаннях правового життя на круглі столи, симпозіуми, за участю суддів, професійних юристів, а також на академічні заходи, з метою підтримки належного рівня загальної освіченості в суспільстві [3, 107].

Отже, повноваження Верховного Суду Литовської Республіки є досить цікавими, деякі з них можна перейняти й для нашої судової системи, зокрема, вважаємо за доцільне повернути Верховному Суду України повноваження щодо вивчення й узагальнення судової практики, аналізу судової статистики, оскільки природною функцією будь-якого Верховного Суду європейських держав є формування єдиної судової практики та забезпечення єдиного застосування права судами всіх інстанцій.

Також не менш важливим було б надання Верховному Суду України права законодавчої ініціативи, тому що на основі опрацювання й аналізу судової практики виявляються проблеми, зокрема суперечності та колізії в правових нормах, це сприятиме їх швидкому усуненню, шляхом надання пропозицій щодо внесення змін до судового законодавства України.

Касаційний суд Бельгії - найвища її судова інстанція. Згідно зі ст. 147 Конституції Бельгії існує один Верховний (Касаційний) суд, і він не вирішує спорів як таких. Це означає, що Верховний суд Бельгії не уповноважений аналізувати факти тієї або іншої судової справи, а лише має право досліджувати правові питання, пов'язані з вже прийнятим щодо цього позову рішенням, яке оскаржують у Верховному Суді. Цей принцип передбачає, що Верховний Суд не розслідує деталі судового розгляду в справі, не аналізує, чи правильно суддя, який виніс те чи інше рішення, оцінив факти, а досліджує лише те, чи є постановлена ухвала правовою, тобто чи правильно суддя застосував закон. Якщо суд зробить висновок, що оскаржуване рішення суперечить закону, він визнає таке рішення недійсним, тобто анулює його й передає справу на розгляд до іншого суду.

Таке рішення ілюструє обмеження повноважень Верховного суду: інтерпретація закону Верховним Судом не має характеру обов'язковості. Лише тоді, коли повторне рішення знову потрапляє на апеляцію до Верховного Суду на тих самих підставах, що стали причиною відміни першого рішення, і коли повторне рішення також визнається не правовим і, відповідно, недійсним, рішення Верховного Суду, прийняте зборами палат, матиме обов'язковий характер для суддів, які заново розглядатимуть справу.

Отже, Верховний Суд не є інстанцією, де справа розглядається повністю. Цю процедуру також не можна назвати "переглядом", він лише дає правильну інтерпретацію закону й констатує, чи правильно закон був застосований [7, 111].

Верховний Суд аналізує відповідність внутрішніх законів міжнародним конвенціям, часто визнає внутрішні закони такими, що суперечать Конвенції або законодавству ЄС, і приймає рішення про недоцільність подальшого застосування закону.

Отже, оцінюючи викладене, варто зауважити, що поряд з обмеженими повноваженнями касаційної інстанції, Верховний Суд Бельгії також може розглядати справи в апеляційному порядку, що часто призводить до затягування розгляду судової справи та передачі її з однієї інстанції до іншої.

Переходячи до розгляду повноважень Верховного Суду Польщі, необхідно відзначити, що цей судовий орган відіграє важливу роль у нагляді за функціонуванням усієї судової системи Польщі, за винятком адміністративних судів.

Усі засоби правового захисту, надані цьому суду, є надзвичайними, оскільки вони виправдовуються потребами в захисті правопорядку від свавілля судових

рішень і гармонізації судової практики на всій території країни. Це, зокрема, стосується надзвичайних апеляцій (касаційних скарг у цивільних і кримінальних справах). Законодавство Польщі допускає касаційні скарги як у кримінальних, так і в цивільних справах тільки в разі особливої важливості, коли йдеться про вирок щодо позбавлення волі (у кримінальному судочинстві) тощо. Що стосується цивільних чи господарських справ, то основним обмеженням у питаннях майнових прав є цінновий поріг предмета касаційної скарги, який повинен становити не менше 50 тис. польських злотих.

Касаційна скарга, яка подається на розгляд до суду, може ґрунтуватися тільки на помилках матеріального чи процесуального законодавства [9, 116].

Верховний Суд Польщі також здійснює загальний нагляд за діяльністю судів, до повноважень Верховного Суду Республіки Польща належить надання експертиз на законопроекти, що приймаються Парламентом. Законодавець зобов'язаний подати до Верховного Суду всі законопроекти. Водночас польський Парламент не має жодних повноважень при призначенні суддів Верховного Суду, і це робить суддів незалежними від політики.

Отже, підсумовуючи викладене, можна дійти до висновку, що на вищі судові органи Бельгії, Литви та Польщі покладається два основних завдання: по-перше, це розгляд справ у касаційному порядку, а по-друге, це узагальнення судової практики. Усі названі повноваження не є характерними для Верховного Суду України, а тому задля вдосконалення існуючої судової системи доцільно було б відновити касаційні повноваження Верховного Суду України або хоча б надати йому повноваження на розгляд справ, що становлять суспільний інтерес для держави.

Також не менш важливим є повернення повноважень щодо вивчення й узагальнення судової практики, аналізу судової статистики, оскільки для більшості верховних судів європейських держав характерними є повноваження щодо формування єдиної практики судів загальної юрисдикції у сфері тлумачення й застосування законів та інших правових актів.

Досить актуальним питанням сьогодення є надання Верховному Суду України права законодавчої ініціативи. Справедливе, неупереджене, добросовісне й швидке правосуддя неможливе без застосування правових норм, які досить часто є суперечливими, недосконалими та колізійними.

І нарешті, нагальним є розширення повноважень Верховного Суду України щодо перегляду справ з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї й тієї ж норми не тільки матеріального, а й процесуального права, тому що судова практика звернень до Європейського Суду свідчить, що в більшості скарг громадяни України посилаються саме на неналежну процедуру розгляду судових справ.

Отже, сподіваємось, що зазначені проблеми будуть вирішені найближчим часом і Верховний Суд України стане гарантом єдиного тлумачення й застосування права в державі, що надасть суспільству стабільності, впевненості, стимулюватиме законодавство й значно покращить розвиток правової культури.

Література

1. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI // Офіційний вісник України. - 2010. - № 55/1. - С. 1900
2. Сіренко В. До питання про місце і роль Верховного

Суду в судоустрої України // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 29-34.

3. Крижявічюс Г. Компетенція і функції Верховного Суду Литовської Республіки // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 105-109.

4. Назаров І. Завдання та повноваження вищого судового органу (на прикладі європейських країн) // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 73-80.

5. Козюбра М. Система судів України та місце в ній Верховного Суду України: стан та перспективи реформування // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 15-28.

6. Погорецький М., Костюченко О. Місце та повноваження Верховного Суду України як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 35-40.

7. Маффей П. Функції та повноваження Верховного Суду Бельгії як вищого судового органу // Право України.

- 2012. - № 11-12. - С. 110-113.

8. Прилуцький С. Єдність судової влади та правовий статус Верховного Суду України: концептуальні засади та проблеми їх реалізації // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 47-55.

9. Еречінські Т. Доступ до правосуддя і система критеріїв прийнятності скарг для розгляду у Верховному Суді Республіки Польща // Право України. - 2012. - № 11-12. - С. 114-118.

Юрченко М.М.

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права ОДУВС*

Мазуренко А.С.

*викладач кафедри конституційного
та міжнародного права ОДУВС
Надійшла до редакції: 11.10.2013*

УДК 343.985

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО

Янковий М. О.

Як відомо, криміналістична ідентифікація займає провідне місце серед теоретичних положень криміналістики. Крім того, її роль є значною й у практичній діяльності, оскільки в процесі розслідування кримінальних правопорушень досить часто виникає необхідність встановлення за слідами та іншими відображеннями, виявленими на місці злочину, взаємозв'язку людини чи предмета з розслідуваною подією. Для того, щоб вирішити питання про тотожність або відмінність, необхідно в одних випадках здійснити досить складне дослідження (провести судово-криміналістичну експертизу), а в інших - провести відповідні слідчі (розшукові) дії. Тому розрізняють експертну ідентифікацію й слідчу ідентифікацію. Впровадження в практику слідчої форми ідентифікації як самостійного вивчення слідів слідчим з метою вирішення ідентифікаційних завдань під час розслідування кримінальних правопорушень постійно перебуває в полі зору науковців. Ця проблема не тільки невичерпана, а навпроти, унаслідок удосконалення кримінального процесуального законодавства, просування суспільства по шляху будівництва демократичної правової держави стала ще більш актуальною.

Розслідування кримінальних правопорушень тією чи іншою мірою пов'язане з ідентифікацією. Незважаючи на досить широке використання ідентифікації, серед учених-криміналістів дотепер не знайшли остаточного вирішення деякі питання, що стосуються її поняття, змісту й значення. Не вдаючись до детального дослідження позицій різних учених, оскільки це виходить за межі предмету нашого дослідження, слід відмітити вагомий внесок у теорію криміналістичної ідентифікації видатного вченого-криміналіста В.П. Колмакова, який зайняв своєрідну позицію щодо теоретичних проблем ідентифікації. Ще в період формування теоретичних конструкцій криміналістичної ідентифікації він виступав як супротивник позиції С.М. Мітричева, В.Я. Колдіна, Р.А. Кетлера, М.Є. Євгенєва, які обмежували ідентифікацію в ролі тільки методу експертизи, методу дослідження речових доказів, або обмежувалися її семантичним визначенням. Вчений указував, що криміналістична ідентифікація є точним встановленням або запереченням тотожності, способом доказування по

кримінальних і цивільних провадженнях [2, 92].

За широке впровадження в практику слідчої форми ідентифікації як самостійного вивчення слідів слідчим з метою вирішення ідентифікаційних завдань висловлювалися також Б.Д. Арсенєв, А.А. Ейсман, Г.Л. Грановський, Д.П. Рассейкін, А.В. Дулов, В.М. Цепа, М.Я. Сегай і інші криміналісти [3, 46].

Їх роботи внесли значний вклад у розвиток слідчої ідентифікації. Разом з тим, слід відмітити, що дослідження зазначених вчених проводились у різні періоди й окремі їх положення, слугуючи фундаментальним підґрунтям, потребують додаткового дослідження з урахуванням сучасної уяви про діяльність слідчого у світлі вимог нового КПК України [1].

Враховуючи викладене, виникла нагальна потреба в узагальненні існуючого наукового й практичного досвіду ідентифікаційної діяльності слідчого, тому ми поставили мету - визначити основні засади здійснення ідентифікаційних дій слідчим.

Основною рисою слідчої діяльності є її пізнавальна сутність. Слідча діяльність спрямована на пізнання певного об'єкта, характер якого зумовлений тими завданнями, що стоять перед нею. Пізнання має ретроспективний характер, оскільки переважно досліджуються події, які мали місце в минулому. З цього приводу Н.А. Якубович зазначає, що досудове розслідування, одним із завдань якого є достовірне встановлення шляхом доказування злочинної події, яка мала місце в минулому, є за своєю суттю процесом пізнання [4, 6].

Дослідження з метою встановлення ідентифікаційних фактів полягає в порівнянні й оцінці властивостей і ознак, загальних для двох (або) більше об'єктів. Як вірно відзначив Р.С. Белкін, за цими ознаками встановлюється подібність, розбіжність і сутність змін порівнюваних об'єктів, вирішується завдання встановлення тотожності, якщо порівнюються ідентифікуючі об'єкти, і саме порівняння є частиною процесу ідентифікації [5, 197]. На підставі результатів порівняння слідчий може дійти висновку про подібність, тотожність або відмінність порівнюваних об'єктів. Такий висновок може бути зроблено щодо будь-якої підлягаючої доведенню обставини: факту злочину, дій по підготовці, вчиненню